
Jussi Lahtinen

➤ *Työläisperhe ja akateeminen sivistys 1970-luvun työväenkirjallisuuden kuvaamana*

Tiivistelmä

1970-luvulla Suomessa julkaistiin runsaasti yhteiskuntakriittistä kaunokirjallisuutta, joka voidaan kategorisoida arkirealistisen työväenkirjallisuuden kattokäsitteen alle. Artikkelissa tätä kirjallisuusgenreä käytetään sosiaalishistoriallisen tutkimuksen lähdemateriaalina. Laadullisen sisällönanalyysin kohteena ovat realistikirjailijoiden tuottamat kuvat työläisperheen ja akateemisen sivistyksen suhteesta modernin koulutusyhteiskunnan syntyvaiheiden aikana (1950–70-luvuilla). Artikkelissa nostetaan esiin merkityssisältöjä, joita realistikirjailijat antavat koulusivistykselle akateemisesti orientoituneiden työläisnuorten sekä heidän vanhempiensa konteksteissa. Arkirealistisessa työväenkirjallisuudessa korostetaan lapsuudenkodin arvomaailman sekä taloudellisen ja sosiaalisen tilanteen ratkaisevaa vaikutusta työläisnuorten koulutuspolkuihin. Vanhemman työläispolven näkökulmasta koulusivistys merkityksellistetään välinearvoa korostaen. Tällöin koulutus on ensisijaisesti väylä hankkia hyvä asema työmarkkinoilla. Samalla työläisvanhempien narratiiveissa korostuvat alemmuudentunne sekä häpeän, vieraantumisen ja pettymyksen kokemukset suhteessa akateemisesti koulutettuihin jälkeläisiinsä. Arkirealistisesta työväenkirjallisuudesta esiin nousevia merkityksiä verrataan artikkelin aikana aikaisemman, lähinnä muistitietoaineistoon perustuvan tutkimuksen kanssa.

AVAINSANAT: työväenkirjallisuus, työväenhistoria, perhehistoria, luokkatutkimus, oppikoulut, korkeakoulutus

Perhetaustan ja akateemisen koulutuksen kohtalonyhteyttä on Suomessa tutkittu vuosikymmenten saatossa runsaasti. Suuressa kuvassa toisen maailmansodan jälkeinen kehitys on varsin yksiselitteinen: 1950-luvulta alkanut koulutusekspansio on hiljalleen tasannut koulutuseroja eri väestöryhmien välillä, mutta lopullisesti erot eivät ole kadonneet (mm. Nevala 2016; Rinne 2014; Kivinen ym. 2012; Nori 2011). Myös modernin koulutusyhteiskunnan aikana keskiluokalla, maatalousväestöllä sekä työväenluokalla on ollut sitkeästi omat toisistaan erottuvat koulustraditionsa (mm. Nevala 2016; Kivinen & Rinne 1995; Ahola 1995). Tässä artikkelissa työväenluokkaisen perhetaustan ja akateemisen sivistyksen suhde merkityksellistetään tuoreesta näkökulmasta käsin käyttäen aineistona yhteiskuntakriittistä kaunokirjallisuutta.

Artikkelissa analysoin niitä merkityksiä, joita 1970-luvulla julkaistu arkirealistinen työväenkirjallisuus tuottaa akateemisen sivistyksen ja työläisperheen välille. Akateemisella sivistyksellä viitataan opiskeluun oppikoulussa, lukiossa tai yliopistossa. Tutkimusfokukseen nousevat suomalaisten realistikirjailijoiden 1950–70-luvuille sijoittuvat fiktiiviset tarinat, joista löytyy kuvauksia akateemisesti orientoituneiden työläistäustaisten nuorten sekä heidän vanhempiansa vuorovaikutussuhteista. Tavoitteena on antaa tuore näkökulma perhedynamiikkaa käsittelevään sosiaalihistorialliseen tutkimukseen vastaamalla realistisen kaunokirjallisuuden pohjalta seuraaviin kysymyksiin:

1. Minkälaisen arvon työläisperheen vanhemmat antavat lastensa akateemisille opinnoille? (akateemisen sivistyksen arvo)
2. Miten perheen sosioekonominen asema vaikuttaa akateemisesti orientoituneen työläisnuoren koulutuspolkuun? (akateemisen sivistyksen saavutettavuus)
3. Minkälaisia konfliktitilanteita nuoremman sukupolven akateeminen kouluttautuminen tuottaa työläisperheen sisäisen dynamiikan näkökulmasta? (akateeminen sivistys työväenluokkaisen elämänpiirin ulkopuolisen ilmiönä)

Artikkelissa katse suunnataan sotien jälkeisille vuosikymmenille modernin koulutusyhteiskunnan syntysijoille, jolloin korkeakouluverkosto ei vielä kattanut koko maata ja peruskoulujärjestelmää vasta suunniteltiin: vanha rinnakkaiskoulujärjestelmä kansakouluineen, jatkokouluineen ja maksullisine oppikouluineen oli yhä voimissaan.¹ Vaikka suomalainen koulutusjärjestelmä ei vielä 1950–1960-luvuilla ollut rakenteellisesti modernisoitunut, vuosikymmenten edetessä koulutukseen osallistuminen helpottui merkittävästi. 1950-luvulta alkanut oppikouluverkoston leviäminen pienempiin kaupunkeihin ja haja-asutusalueille sekä 1960-luvulla kiihtynyt korkeakouluverkoston laajeneminen mahdollistivat osaltaan myös työläistäustaisten nuorten pääsyn akateemisen koulutuksen piiriin. Koulutusekspansiolle loivat painetta muun muassa suurten ikäluokkien varttuminen oppikouluikään sekä yhteiskunnallisen rakennemuutoksen luoma koulutetun työvoiman tarve. (Nevala & Rinne 2012, 205–209; Nevala 2008, 89–100.)

Työväenluokkaisesta näkökulmasta katsottuna moderni koulutusyhteiskunta näyttäytyy kuitenkin ristiriitaisessa valossa. Toisen maailmansodan jälkeen yhä suurempi osa työläisperheiden lapsista aloitti keskikoulun, mutta vain suhteellisen harva jatkoi oppikoulun viimeisille luokille lukioon asti. 1970-luvulla toteutettu peruskoulu-uudistukseen ei muuttanut tilannetta ratkaisevasti, vaan yhä edelleen 2000-luvun Suomessa työläistäustaiset opiskelijat ovat aliedustettuina lukioissa. (Rinne 2014, 30–32; Nevala 2008, 100–102.) Yhtä lailla, 1960-luvun alusta lähtien työväenluokkaisten korkeakouluopiskelijoiden määrä on kasvanut selvästi aikaisempaan nähden, mutta suhteellisesti tarkasteltuna työväentaustaiset opiskelijat ovat olleet

---

¹ Rinnakkaiskoulujärjestelmässä oppikouluun pyrittiin yleensä kansakoulun neljännen luokan jälkeen 10–11-vuotiaina. Oppikoulu jakautui viisi- tai kuusivuotiseen keskikouluun ja kolmivuotiseen lukioon. Lukion lopussa suoritettiin ylioppilastutkinto, joka mahdollisti hakeutumisen korkeakouluopintoihin. Suuri osa oppikoululaisista jätti hakematta lukioon, jolloin he siirtyivät keskikoulun jälkeen joko käytännöllisimpiin opistotason koulutuksiin tai suoraan työelämään. (Selin 2017, 46–48; Malinen & Tamminen 2017, 332–333.) Rinnakkaiskoulujärjestelmä purettiin 1970-luvuna aikana, jolloin Suomi siirtyi peruskoulujärjestelmään.

aliedustettuina korkeakouluissa aina koulutusekspansion alkuajoina lähtien. Tilanne ei ole muuttunut ratkaisevasti vuosikymmenten saatossa. (Välimaa 2018, 310–317; Nevala 2016; Rinne 2014, 32–46.) Mantra mahdollisuuksien tasa-arvosta ei siis tässä mielessä ole Suomessa kokonaisuudessaan toteutunut, vaikka Suomi onkin pärjännyt keskimääräistä paremmin muun muassa korkeakoulutuksen tasa-arvoa mittaavissa kansainvälisissä vertailuissa (Nori 2011, 214–226). Kysymys siitä, miksi modernit sosiaalipoliittiset rakenteet eivät ole poistaneet lopullisesti eri väestöryhmien välisiä koulutuseroja, on kiehtonut yhteiskuntatieteiden tutkijoita jo pitkään niin Suomessa kuin kansainvälisestikin.

Tutkimuskonteksti

Artikkelissa tulkitsen 1970-luvun realistista työväenkirjallisuutta luokkatematiikan näkökulmasta. Toisin sanoen pohdin niitä luokkasi-donnaisia merkityksiä, joita kirjailijat tuottavat työläisperheen ja akateemisen sivistyksen välille. Työväenluokkaan luen kuuluvaksi kaikki ne henkilöt, joilla ei ole akateemista tutkintoa ja jotka työskentelevät tai ovat työskennelleet palkkatyösuhteessa työväenluokkaisiksi mielletyissä ammateissa kuten rakennusalalla, teollisuuden tuotannossa tai yksityisellä palvelusektorilla. Luokkataustaltaan työväenluokkaan kuuluvat luonnollisesti myös edellä mainitun väestöryhmän jäsenten lapset. (Luokka-aseman määrittelystä Erola 2010.)

1950–60-lukujen kontekstissa työläistaustan samoin kuin pienviljelijätaustan vaikutusta koulutuspolkuun on koulutustilastojen ohella tulkittu myös yksilöllisten koulutuskokemusten kautta, jolloin tutkimuksen keskiöön ovat nousseet perheen sosioekonomisen aseman vaikutus jälkipolven koulunkäyntiin sekä vanhempien asenteet koulutusta kohtaan (Malinen & Tamminen 2017, 309–347; Arola 2017; 2015; Selin 2017; 2015; Muhonen 2013; Koski 2003). Lähdeaineistona tutkimuksissa on käytetty lähinnä erityyppisiä muisteluaineistoja. Poikkeuksen lähdemateriaalien osalta tekee Sinikka Selin, joka tutkiessaan nuorten tulevaisuudensuunnitelmia 1950–60-lukujen Helsingissä käyttää muistitietoaineiston sijaan alkuperäislähteenään

muun muassa keskikoulun ammatinvalinnanohjauksesta säilynyttä arkistomateriaalia. Tämän artikkelin analyysiosiossa vertailen kaunokirjallisuudesta saatuja tutkimustuloksia aikaisemman tutkimuksen kanssa.

Edellä mainittu Sinikka Selin (2015; 2017) sekä 1920–30-luvuilla syntyneiden suomalaisten koulutusmuistoja analysoinut Riikka Muhonen (2013) ovat nostaneet luokkatematiikan keskeiseen osaan tutkimuksissaan. Selin tulkitsee työläisnuorten näkemyksiä Pierre Bourdieun teoretisoimien pääoman muotojen (taloudellinen, sosiaalinen, kulttuurinen)² viitekehyksessä, jolloin akateeminen sivistys saa selkeitä luokkasidonnaisia merkityksiä. Tällöin koululaitoksen näkökulmasta oikeanlaisten sosiaalisten ja kulttuuristen pääomien puute sekä taloudelliset rajoitteet saattavat hillitä lahjakkaiden työläisnuorten hakeutumista lukioon, kun taas keski- ja yläluokkaiselle nuorisolle lukiokoulutuksen on ajateltu olevan perhepiiristä kumpuava itseisarvo. Teorian mukaan työläisnuoret joutuvat siis omaksumaan lähtökohtaisesti vieraita toimintatapoja ja käytösmalleja astuessaan akateemisen koulutuksen piiriin, kun taas ”ylemmissä” sosiaaliluokissa koululaitoksen odotukset, arvot ja toimintatavat ovat sisäistetty jo lapsena. (Selin 2015, 214–223; Muhonen 2013, 30; Bourdieu & Passeron 1977.) Työläistaustaisten oppikoulunuorten kohdalla voi puhua myös rakenteellisesta kaksoissidonnaisuudesta eli tilanteesta, jossa yksilö kokee elävänsä kahden eri kulttuurin sisällä, mutta ei pysty identifioitumaan täydellisesti kumpaankaan (Muhonen 2013, 37). Edellä esitetyt teoreettiset lähtökohdat ovat vaikuttaneet vahvasti tämän artikkelin kysymyksenasetteluun sekä siihen, miten olen tutkimusprosessin aikana tulkinnut kaunokirjallisia työläisnarratiiveja.

Todettakoon, että työläisperheen ja akateemisen sivistyksen suhdetta on sivuttu myös tuoreissa tutkimuksissa, joissa keskiössä ovat

² Yksinkertaistettuna: taloudellisella pääomalla viitataan yksilön rahalla mitattavaan varallisuuteen ja sosiaalisella pääomalla ihmissuhteisiin sekä verkostoihin. Kulttuurinen pääoma taas liittyy yksilön elämänpiiristään omaksuttuihin käsityksiin ja taipumuksiin. Kulttuurista pääomaa edustavat myös suoritetut tutkinnot ja oppiarvot. (Selin 2017, 36–37; Bourdieu 1986.)

olleet 2000-luvulla opintojaan suorittaneet työläistaustaiset yliopisto-opiskelijat. Viime vuosina on julkaistu useita haastattelu-, kysely- ja muisteluaineistoihin perustuvia artikkeleita ja tutkimusraportteja, joiden tavoitteena on ollut analysoida 2000-luvun työläistaustaisten opiskelijoiden kokemuksia yliopisto-opiskelusta ja sitä, miten luokkatausta vaikuttaa nykyään opiskelukokemuksiin (mm. Käyhkö 2017; 2014; 2013; 2011; Mikkonen & Korhonen 2018; Kuusela 2016; Kontula 2016; Järvinen & Kolbe 2007). Artikkelin loppuluvussa vertailen lyhyesti kaunokirjallisuuden kautta esiin nousseita tutkimustuloksia 2010-luvun luokkatutkimuksen kanssa. Voidaan ajatella, että vertailun kohteena ovat tällöin modernin koulutusyhteiskunnan alku sekä tämänhetkinen päätepiste.

Työväenkirjallisuus yhteiskuntatieteiden lähdemateriaalina

1970-luvun työväenkirjallisuus on perinteisesti mielletty yhteiskuntakriittiseksi kirjallisuusgenreksi, jonka juuret voi löytää sekä 1960-luvun kulttuuriradikalismista että 1800-luvun venäläisestä kriittisen realismin koulukunnasta (Peltonen 2010, 13–18; Laitinen 1991, 559–566). Raoul Palmgrenin kuuluisan määritelmän mukaan työläiskirjailijan ehdottomia kriteerejä ovat köyhälistöläinen (lue työväenluokkainen) alkuperä, elämäkokemus sekä elämännäkemys (Palmgren 1965, 222–223). Yrjö Hosiaisuus on määritellyt työväenkirjallisuuden astetta väljemmin. Hosiaisuuden (2016, 966.) mukaan työväenkirjallisuuden piiriin voidaan lukea kuuluvaksi myös luokkakantaisen elämäkatsomuksen ulkopuolelta tuotetut teokset, jos ne tavalla tai toisella kuvaavat palkkatyötä tekevän väestönosan elämää.

Artikkelissa työväenkirjallisuus käsitetään Hosiaisuuden määritelmää sivuten temaattiseksi kentäksi, jolle on ominaista yhteiskunnan kuvaaminen ja kommentointi työväenluokkaisesta näkökulmasta. Tällöin työväenkirjallisuutta tuottavan realistikirjailijan ei välttämättä tarvitse itse olla työläistaustainen kuvatakseen ”työläisen” elämää ja kokemusmaailmaa. Artikkelissa työväenkirjallisuus ymmärretään siis ennemminkin kontekstina kuin selkeärajaisena kirjallisuusgenrenä.

Tätä kautta 1970-luvun realistisen työväenkirjallisuuden voi jakaa viiteen kategoriaan:

- Avainromaanit ja tunnustuskirjallisuus (omaelämäkerrallista tarinankerrontaa)
- Dokumentti- ja raporttikirjallisuus (tutkivaa journalismia sivuavaa proosaa)
- Jälkirealismi (kirjallisuustraditioita kyseenalaistavaa ja kokeellista proosaa)
- Lähihistoriaan sijoittuvat sukukronikat (näkökulmia Suomen historian ”suureen kaareen”)
- Omaan aikaansa sidottu arkirealismi (aikalaiskommentaariin rinnastettavaa proosaa)

Artikkelissa termi työväenkirjallisuus viittaa yksinomaan arkirealistiseen alakategoriaan, jolloin tutkimusfokuksessa ovat realistikirjailijoiden luomat aikalaiskommentaarit. Omaa aikaansa työväenluokkaisesta näkökulmasta käsin kommentoivat romaanit olivat huomattavan suosittuja 1970-luvun aikana. Erkki Sevänen (2014, 48) onkin korostanut 1960–70-lukujen olleen yksi Suomen kirjallisuushistorian ”yhteiskunnallisista” periodeista, jolloin varsinkin suuri osa realismikirjallisuudesta voitiin ymmärtää yhteiskunnan ja kulttuurin tilaa koskevaksi julkiseksi keskusteluksi.

Arkirealistiselle työväenkirjallisuudelle on tyypillistä niin sanotun tavallisen kansalaisen arkisen elämän nostaminen tarinan keskiöön. Päähenkilöinä tarinoissa toimivat muun muassa tehdas- ja rakennustyöläiset, työläistäustaiset opiskelijat, eläkeläiset sekä heterogeeninen joukko julkisten ja yksityisten palvelualojen työntekijöitä. Tarinat sidotaan oman aikansa reaali maailmaan tai lähimenneisyyteen todellisten tapahtumien, tarkkojen ajankohtien sekä tunnistettavien tapahtumapaikkojen kautta. Juonen keskiöön nousevat tyypillisesti sosiaalisten ongelmien kuvaaminen niin työ- kuin perhe-elämänkin piirissä sekä ajankohtaisten yhteiskunnallisten ilmiöiden kommentointi. (Peltonen 2010, 13–18; Laitinen 1991, 559–566.)

Kaunokirjallisuuden arvosta yhteiskuntatieteiden lähdemateriaalina on keskusteltu runsaasti. Kirjallisuussosiologian puolella tutkimustraditiot ovat vaihdelleet kaunokirjallisen sisällönanalyysin tuusarvon lähes totaaliseen kieltämisestä aina heijastusteoriaan asti, jonka mukaan kaunokirjalliset representaatiot ovat kuin aktuaalitodellisuutta heijastava, yhteiskunnan epäkohdat lahjomattomasti esiin tuova peili (Sevänen 2011, 13–26). Kirjallisuussosiologian kiinnostuksen kohteena on tyypillisesti kaunokirjallinen teos kokonaisvaltaisena kulttuuriobjektina osana sosiaalista todellisuutta. Tällöin tutkimuksen keskiössä ovat teoksen suhde yleisöön ja kysymys siitä, miten sosiaalinen todellisuus muokkaa teosta sekä vastavuoroisesti, miten teos itsessään muokkaa todellisuutta. (Sevänen 2011, 12; Coser 1973, xvii.) Tämän artikkelin näkökulmaa voi pitää kirjallisuussosiologian peruspremissenä kapeampana, koska keskityn ”vain” kaunokirjallisen sisällön sosiaalishistorialliseen arvoon.

Perinteisesti historiantutkimuksessa kaunokirjallisuus on aikalaiskuvausmielinen muoto muiden lähdemateriaalien visualisoijaksi (Haatanen 2017 [1968], 311). Kaunokirjallinen teos on saatettu historiantutkimuksen lähdemateriaalina ymmärtää myös autonomisena taideteoksena, jolloin teoksen sisällön suhde aktuaalitodellisuuteen on suurelta osin hävytetty tutkimuksessa taka-alalle (Pihlainen 2001). 2010-luvulla kaunokirjallisuuden arvo yhteiskunnallisten ilmiöiden kuvaajana on kuitenkin selvästi noussut yhteiskuntatieteiden kentällä (mm. Lewis ym. 2014). Myös Suomessa on julkaistu useita artikkeleita, joissa kaunokirjallisuus on nostettu laadullisen tutkimuksen keskiöön. Muun muassa Jussi Ojajärvi on painottanut, että vaikka kaunokirjallisuus ei suoraan kerro tosielämästä, on se omalla tavallaan dialogisessa ja kriittisessä suhteessa oman aikansa aktuaalitodellisuuden kanssa (Ojajärvi 2016, 92). Tällöin kaunokirjallisuuden erityisyys yhteiskuntakriittisenä aikalaiskommentaarina liittyy muun muassa niihin tapoihin, joilla kirjailijat pystyvät tuottamaan yksilötason merkityksiä erilaisten yhteiskunnallisten makroilmiöiden välille (Saari & Huhta 2016, 190) sekä siihen tapaan, jolla kaunokirjallisuus nostaa ”keskustelun ytimeen” usein yhteiskuntatieteissä sivuutetut ihmismielen toiminnot, kuten tunteet ja mielenliikkeet (Hyvärinen 2015, 12).

Artikkelissa nojaudun edellä esitettyjen sosiaali- ja kirjallisuustieteilijöiden huomioihin. Kaunokirjallisuus aikalaiskuvauksena voi tuottaa mielenkiintoista sosiaalihistoriallista lisäarvoa, kun tutkimusfokus suunnataan niihin yhteiskunnallisiin ilmiöihin ja inhimillisiin mekanismeihin, joihin on haastavaa päästä käsiksi muiden lähdemateriaalien avulla. En kuitenkaan oletta, että kaunokirjallisuuteen tukeutuen voitaisiin kyseenalaistaa perinteisiin aineistoihin, kuten muistitietoon perustuvia tutkimustuloksia. Enemmänkin kaunokirjallisen sisällön analyysi voi tuoda aikaisemman sosiaalihistoriallisen tutkimuksen tueksi tuoreita tulkintoja yksilön ja yhteiskunnan suhteesta.

Tutkimusprosessin kuvaus

Tutkimusprosessi alkoi lähdemateriaalin rajaamisella. Lähdin kirjallisuusantologioita ja kirjastojen tietokantoja hyväksi käyttäen kirjoittamaan arkirealistista työväenkirjallisuutta seuraavan kriteeristön mukaisesti:

- Teos on julkaistu *pitkän 1970-luvun* (vuodet 1968–1982)³ aikana suuren tai keskisuuren kustantamon toimesta.
- Tarinan tapahtumat sijoittuvat kirjoitushetkeen tai lähimenneisyyteen eli 1950–70-luvuille.
- Tarinoiden päätapahtumapaikkana toimii kaupunkiympäristö⁴.

³ Yhden määritelmän mukaan pitkä 1970-luku alkoi Tšekkoslovakian miehityksestä 1968 ja päättyi Ronald Reaganin vaalivoittoon Yhdysvalloissa 1980. Suomalaisessa kontekstissa aikakauden voidaan katsoa alkaneen vasemmistoenemmistöisen eduskunnan valitsemisesta vuonna 1966 ja päättyneen vallanvaihtoon presidentti Kekkoselta Mauno Koivistolle vuonna 1982. (1970-luvun määrittelystä Kettunen 2015, 169–171)

⁴ Todettakoon, että 1970-luvulla julkaistiin runsaasti myös keskiluokan ja maaseutuväestön näkökulmasta tuotettua yhteiskuntakriittistä realismikirjallisuutta (Peltonen 2010). Artikkelin tutkimusasetelman toistaminen näiden kaunokirjallisten aineistojen kautta antaisi mielenkiintoisen vertailukohdan artikkelin tuloksille.

-
- Tarinan juonirakenne pysyy arkisen työväenluokkaisen elämämpiirin puitteissa, jolloin juoneen ei sisälly arjesta poikkeavia ilmiöitä, kuten terrorismia tai murhia.

Reunaehdot täyttävää arkirealistista työväenkirjallisuutta löytyi noin neljäkymmentä teosta⁵. Mahdollisen lähdemateriaalin kartoittamisen jälkeen aloin aineistolähtöisen sisällönanalyysin keinoin prosessoidaan työväenkirjallisuutta sivistystematiikan ympärille. Käytännössä tämä tarkoittaa työläisteosten systemaattista lukemista, narratiivien pelkistämistä ja lopulta pelkistetyin materiaalin tematisointia. Neljästäkymmenestä prosessoidusta teoksesta löytyi kymmenen, joissa koulusivistys merkityksellistetään akateemisesti orientoituneen työläisnuoren ja hänen perheensä vuorovaikutussuhteiden avulla. Nämä kymmenen teosta muodostavat artikkelin lähdemateriaalijoukon:

- Holappa, Pentti. *Pitkän tien kulkija* (1976)
- Karasti, Paula. *Rautalehti* (1972)
- Koskinen, Ari. *Vähäveli* (1976)
- Laine, Sirkka. *Viikonloppuna on vapaata* (1981)
- Nieminen, Kaiho. *Valtakunta* (1976)
- Paronen, Samuli. *Huone puutalossa* (1971)
- Siekkinen, Keijo. *Raskaat miehet* (1976)
- Siekkinen, Keijo. *Betonirautoittaja Eino Helminen* (1974)
- Sinkkonen, Lassi. *Sumuruisku* (1968)
- Toijala, Anneli. *Lehti putoaa* (1979)

Lähdemateriaaliksi rajautuneet teokset on kerrottu joko perheyhteisön (Holappa 1976, Nieminen 1976, Toijala 1979, Karasti 1972, Koskinen 1972), työyhteisön (Siekkinen 1976, Sinkkonen 1968) tai asuinyhteisön (Paronen 1971) näkökulmasta. Poikkeuksen yhteisökuvauksista tekee

---

⁵ Arkirealistisen työväenkirjallisuuden kartoittaminen liittyy vuonna 2017 alkaneeseen väitöskirjatyöhöni, jossa analysoin 1970-luvun realistisen kaunokirjallisuuden tuottamaa kuvaa suomalaisesta hyvinvointivalttiosta.

Sirkka Laineen teos *Viikonloppuna on vapaata* (1981), jossa seurataan maaseudulta Helsinkiin muuttaneen nuoren naisen elämänvaiheita yhden viikonlopun aikana. Kaikkia teoksia yhdistää juonen ohuus ja avoimet loppuratkaisut. Narratiiveissa ei siis ole selvää draaman kaarta: ennemminkin realistikirjailijoiden tavoitteena näyttää olleen mahdollistaa arkisen viitekehyksen sisään mahdollisimman monipuolinen katkaus kohtauksia, joissa kommentoidaan ajankohtaisia yhteiskunnallisia ilmiöitä erilaisten henkilöhahmojen kautta.

Sivistystematiikka ei ole useinkaan teoksissa keskeisessä osassa, vaan akateemisuukselle annetaan merkityksiä sivuhenkilöiden tai päähenkilöiden persoonaa syventävien luonnekuvausten välityksellä. Artikkelin analyysiosio ei siis nojaudu teosten juonianalyysiin, vaan tutkimuskeskiössä ovat tarinakokonaisuudesta irrotetut temaattisesti yhtenevät yksittäiset kohtaukset. Juonellisuuden sivuuttaminen on yleisesti katsottu kertomusten sisällönanalyyssissä heikkoudeksi (Alasuutari 2011, 126-128). Arkielämää kuvaava realismikirjallisuus tekee kuitenkin tässä jonkinasteisen poikkeuksen, koska henkilöhahmot eivät kehity ratkaisevasti tarinan aikana. Tällöin irrallisten kohtausten analysoinnissa tärkeää on sisäistä henkilöhahmojen ”henkilöhistoriat”, ei se, miten kohtaus vaikuttaa juonenkulkuun.

Analyyssiosio rakentuu johdannossa määrittelemäni kolmen tutkimuskysymyksen ympärille. (1) Ensimmäisessä luvussa keskityn työläisperheen vanhempien arvomaailmaan. Analyysin kohteena ovat tällöin ne merkitykset, joita akateeminen sivistys saa työläisperheen sisällä. (2) Toisessa luvussa tarkastelen sitä, miten työläisperheen sosioekonominen asema vaikuttaa työläisnuoren kouluttautumiseen. (3) Viimeisessä analyysiluvussa pohdin korkeakoulutetun työläistaustaisen henkilöhahmon suhdetta vanhempiinsa ja vastavuoroisesti sitä, miten vanhempi työläispolvi suhtautuu korkeakoulutettuihin jälkeläisiinsä.

Akateemisen sivistyksen arvo

Artikkelin lähdemateriaaliksi rajautuneissa teoksissa realistikirjailijat merkityksellistävät koulutuksen useimmiten vanhemman työläispolven kautta, jolloin narratiiveissa korostuu pääsääntöisesti työläis-

vanhempien ylpeys jälkipolven akateemista sivistystä ja lahjakkuutta kohtaan. Ylpeys konkretisoituu muun muassa kuvauksissa työläis-taustaisten nuorten ylioppilasjuhlista. Tarinoissa ylioppilaslakki on poikkeuksetta ”suvun ensimmäinen” (Toijala 1979; Koskinen 1976; Nieminen 1976; Siekkinen 1974). Realistikirjailijat eivät kuitenkaan tyydy vain luomaan kuvastoa pyyteettömästi kannustavista työläis-vanhemmista, vaan he toistuvasti problematisoivat ja kärjistävät vanhemman sukupolven käsityksiä akateemisesta sivistyksestä. Tari-noiden työläisvanhemmat eivät näe lastensa koulutusta itseisarvona, vaan ennen kaikkea välinearvona: akateemisen sivistyksen merkitys mitataan siis ensisijaisesti mahdollisen työmarkkinastatuksen kautta.

Työläistarinoissa koulutus ei välttämättä ole yksinomaan henkilö-kohtainen asia, vaan sen oletetaan vaikuttavan koko perheen hyvinvointiin. Paula Karastin teos *Rautalehti* (1972) kuvaa turkulaisen Karhusten työläisperheen elämää perheen esikoisen, lukiossa opiskelevan Tomin, näkökulmasta. Tomi Karhusen koulutus merkityksellistetään koko moniongelmaisen perheen tulevaisuutta koskevaksi kohtalon-kysymykseksi. Tarinan aikana perheen alkoholisoitunut ja mielenterveysongelmista kärsivä isä tiivistää Tomi-pojan koulutuksen merki-tyksen perheen näkökulmasta: ”Tomista mä koulutan tohtorin... tai tuomarin. Muutetaan uusiin kerrostaloihin, kun poika rupee tienaa-maan” (Karasti 1972, 13). Karhusten perheen narratiivissa sivistyksen arvo kumpuaakin ennen kaikkea epärealistisista toiveista: akateemi-sen koulutuksen odotetaan nostavan köyhän perheen yhteiskunnal-lista asemaa.

Jos edellisessä esimerkissä lukiokoulutukseen suhtaudutaan per-hepiirissä epärealistisen toiveikkaasti, voi Ari Koskisen teoksen *Vä-häveli* (1976) ilmapiiriä kuvailla inhorealistiseksi. Tarinassa seurataan kahden helsinkiläisen työläisperheen, Vartioiden ja Lehtosten, mo-nipolvista elämänkulkua sodan jälkeisiltä vuosilta 1970-luvulle asti. Tarinan aikana Lehtosten kohdalla panostukset lasten koulutukseen tuottavat tulosta, kun taas Vartioiden perheessä elämä on ainaista kamppailua. Vartioiden perheen isä, Eino Vartio, on syvästi pettynyt akateemisesti lahjakkaaseen poikaansa Timoon, koska Timo on kiin-nostunut enemmän kaunokirjallisuudesta kuin lukuaineista:

Kun Timo kävi kansakoulua, isä murisi: Lukee piru kaikki yöt ja haaskaa sähköä, muttei laskuja osaa maksaa. Läksyt eivät herralle kelpaa. Pitää olla romaaneja [...] Herrojen pennut voivat lukea mitä haluavat, hyvät numerot niille kuitenkin annetaan, eivätkä ne kansakouluun jääkään virumaan. Mutta työmiehen kakaran on parasta lukea vain mitä vaaditaan, vaikka ne valetta onkin eikä niihin tarvi uskoa. Mutta osata täytyy. (Koskinen 1976, 47)

Eino Vartion inhorealistinen suhtautuminen koulusivistystä kohtaan juontaa juurensa hänen omista köyhyyskokemuksistaan. Eino on ”pannut poikaansa kaiken toivon”, minkä takia sivistys pelkkänä itsensä kehittämisenä näyttäytyy resurssien hukkaamiselta. (Koskinen 1976, 33.) Einon näkökulmasta jälkipolven koulutus on lähtökohdaisesti armotonta kilpailua ”herrojen pentuja” vastaan, jolloin akateemisen sivistyksen arvo mitataan yksinomaan välinearvon kautta. Tällöin oletuksena on, että myös jälkipolven koulutuksen mahdollistaneet vanhemmat saavat osansa koulutuksen tuomasta taloudellisesta hyödystä.

Samaisen teoksen päähenkilö, Pertti Lehtonen, lukee itsensä työläisvanhempiansa tukemana ylioppilaaksi ja kouluttautuu lopulta aina filosofian kandidaatiksi asti. Pertin isä ja varsinkin äiti ovat poikansa kouluttautumisesta ylpeitä, mutta filosofian kandidaatin tutkintoa vanhemmat eivät ymmärrä: ”Mitä hyötyä siitä semmosesta filosofiasta on, isä märmäsi. Olisi tekniikkaa edes. Tai lääkäriksi, äiti sanoi. Olisi sitten parannellut meitä kaikkia” (Koskinen 1976, 137). Vanhempien vähättelevälle asenteelle ei ole kuitenkaan todellisuuspohjaa, koska tarinan aikana Pertti tekee pitkän ja menestyksekkään uran soveltavan psykologian alalla. Lehtosten narratiivin kautta tuodaan esiin ei-akateemisten vanhempien mahdollisesti puutteellinen ymmärrys siitä, mitä ovia korkeakoulututkinnot työmarkkinoilla avaavat. Helposti ymmärrettävissä olevan välinearvon omaavat tutkintoalat, lääketiede, oikeustiede, kauppatieteet ja insinöörikoulutus, nostetaan työläistarinoissa usein tavoiteltaviksi koulutuksiksi lähinnä siksi, että niiden avulla ei olisi ”kuin hujaus niin asuntovelat olisivat pois päiväjärjestyksestä” (Laine 1981, 66).

Muutamassa työläisnarratiiveissa akateemisen sivistyksen välinearvo merkityksellistetään myös altruistisemmista lähtökohdista

käsin. Keijo Siekkisen teoksessa *Betoniraidoittaja Eino Helminen* (1974) tarinan päähenkilö, eläkeikää lähestyvä rakennustyöläinen Eino Helminen, kertoo halunneensa tarjota koulutuksen kautta lapsilleen ennen kaikkea helpomman elämänkulun kuin hänellä itsellään rakennustyömiehenä oli ollut (Siekinen 1974, 89). Samankaltaista tematiikkaa sivutaan Lassi Sinkkosen helsinkiläisen autokorjaamon työyhteisöä kuvaavassa teoksessa *Sumuruisku* (1968), jossa työväenluokan ja akateemisen sivistyksen suhdetta kommentoidaan helsinkiläisen iäkkään siivoojahahmon, Annun, kautta. Köyhydestä ja huonoista elämänvalinnoista ikänsä kärsinyt Annu kertoo elämänsä tärkeimmän tavoitteen olleen [...]:

[...] järjestää [tyttärensä] Irmelin olot mahdollisimman hyvin. Irmelin piti saada parempi elämä kuin mulla oli ollut. [...] Mä ajattelin usein miten mun oli pitänyt melkein lapsena rypeä siinä kurjassa oluttehtaassa. Irmelin ei tarvitsisi koskaan mennä mihinkään tehtaaseen tai muuhunkaan paskaan paikkaan. Sen piti lukea vaan ja päästä kunnon ammattiin. (Sinkkonen 1968, 90.)

Koulutuksen välinearvoa korostavien narratiivien lisäksi työläisteoksissa esiintyi muutamia koulutuksen arvon kyseenalaistavia henkilöitä. Edellä mainitussa Lassi Sinkkosen helsinkiläistarina *Sumuruisku* esiintyy sivuhahmona automaalari Aleksis Gurieff. Aleksis muistelee tarinan aikana kasvatusisäänsä, joka ei arvostanut Aleksin lukuharrastusta eikä lukiokoulutusta: ”Tuli kuulemma liian kalliiksi, kun iso mies hankasi perseellään koulunpenkkejä.” Kasvatusisän painostuksesta Aleksis lopetti lukion kesken ja siirtyi työelämään kasvatusisän omistamaan automaalaamoon ”halvaksi ja kuuliaisiksi työvoimaksi”. Kasvatusisän koulutusvastaisuus kumpuaa hänen elämänsä katsomuksesta, joka tarinassa tiivistetään motoksi: ”Tavallinen työmies on arvokkain henkilö yhteiskunnalle. Herrat ei tee muuta kuin varastaa ja laiskottelee.” (Sinkkonen 1968, 143.)

Artikkelissa jo mainitun Timo Vartion vaimo, ompelijana työskentelevä Toini Vartio, on katkera äidilleen, joka ei panostanut Toinin kouluttamiseen: ”Kun olis edes saanu jotain koulua käydä. Mutta oltiin vaan sitä mieltä, että turhaan sitä tyttöä oppikouluun, kun veljien

koulutus jo makso niin paljon.” Toinin äiti puolustautuu syytöksiltä vetoamalla aviomiehensä kuoleman jälkeiseen taloudelliseen niukuuteen ja muistuttamalla puolitosissaan Toinia siitä, että Toinille mahdollistettiin kuitenkin pääsy kodinhoitokursseille, joka auttoi ”avioliittomarkkinoilla”. (Koskinen 1976, 230–231, 242–243.) Toinin narratiivi on lähdemateriaaliksi rajautuneissa työläisteoksissa ainoa, jossa koulutus merkityksellistetään suoraan sukupuolen kautta.

Samuli Parosen purkukuntoisen puutalokorttelin arkea kuvavassa teoksessa *Huone puutalossa* (1971) esiintyy sivuhahmo, jonka elämänkulkuun ovat vastaavanlaisesti vaikuttaneet vanhempien asenteet. Tarinassa riihimäkeläisen Lauri Aladinin koulutuspolun tielle asetui hänen äitinsä, joka kosti omat katkerat koulutuskokemuksensa estämällä poikansa pääsyn oppikouluun:

Sanovat lesken [Laurin äidin] olevan syntyisin suuresta talosta, muille lapsille antoivat korkeat koulut, tämä juuri ja juuri lukuopin sai ja vaivasen työmiehen Laurille isäksi, juopon rentun joka kuolikin kohta. [Laurin äidin] sanovat vihaavan ihmisten kouluttamista uskonnollisella kiihkolla. Joku oli kehottanut pistämään Laurin kansakoulusta oppikouluun koska se oli niin etevä. ”Vai kouluun”, akka oli kuohahtanut, kuin joku olisi yllyttänyt pistämään pojan varkaisiin, ei hän laskenut. (Paronen 1971, 113.)

Laurille koulutuspolun katkeamisen voi tulkita olleen ratkaiseva tekijä, joka lopulta vei Laurin yhteiskunnan reunalle. Tarinan aikana Lauri kuvataan hyväntahtoisena ”liekkiporukoihin” kulkeutuneena alkoholistina. (Ibid.)

Eräänlaista koulutuksen kyseenalaistamista voi havaita myös Pentti Holapan tamperelaisia sosialidemokraattiperheitä kuvaavassa teoksessa *Pitkän tien kulkija* (1976). Teoksessa keskeisessä osassa esiintyvän Sinivirtojen työläisperheen kohdalla koulutuksen arvottaminen repii juovan perheen vanhempien välille. Tarinan päähenkilönä toimii Jaakko Sinivirta, joka jätti nuoruudessaan oppikoulun kesken ilman selkeää syytä ja siirtyi vahvasti vasemmistolaiseen työväenliikkeeseen identifioituvan isänsä kannustamana tehtaaseen töihin. Tehtaassa vuosikymmeniä työskennelleen Jaakon elämä kuvataan pitkälti isän

vaikutuspiiriin kautta, jolloin äidin koulutusmyönteiset ajatukset jäävät toissijaiseksi. Äidin näkökulmasta isä oli ryöstänyt Jaakon jo nuorena äidiltään ”sairauden nimeltä sosialidemokratia” avulla. (Holappa 1976, 9–10.) Holappa korostaa vanhempien arvomaailmojen ohjaavaa vaikutusta jälkipolven koulutuspolulla: työläistäustaiset nuoret toisintavat tarinassa vanhempiensa elämäntyyliä, jos vanhemmat eivät määrätietoisesti ohjaa nuorta valitsemaan toisin.

Kaiken kaikkiaan lähdemateriaaliksi rajautuneet työläisteokset toistavat varsin tarkasti aiemmissä tutkimuksissa tuotettua kuvaa siitä, miten akateeminen sivistys merkityksellistetään työväenluokkaisen perheen kontekstissa. Lähinnä muistitietoon perustuvat aiemmat tutkimukset ovat korostaneet vanhempien ja lähipiiriin koulumyönteisten arvomaailmojen merkitystä nuorten hakeutuessa oppikouluun. Usein työläisvanhempien tavoite oli tällöin varmistaa lastensa hyvä asema työmarkkinoilla. Koulutus on merkityksellistetty myös sukupuolen kautta, jolloin tyttöjen koulutuksen saatettiin perhepiirissä katsoa olevan vähempiarvoista kuin poikien. Koulutukseen myönteisesti suhtautuneet vanhemmat eivät aina osanneet tukea jälkipolveaan akateemisissa opinnoissa, jolloin akateemisesti lahjakas työläisnuori on saattanut tuen puutteessa hylätä lukio-opinnot ja toisintaa lähipiirinsä uravalintoja. Muisteluaineistosta tulee esiin myös vanhempia, jotka suhtautuvat yksioikoisen negatiivisesti tai vähintäänkin välinpitämättömästi jälkipolvensa koulutusta kohtaan. (Selin 2017, 175–199; 2015, 214–223; Arola 2017, 44–58; 2015, 77–78; Malinen & Tamminen 2017, 309–311, 333–334; Muhonen 2013, 35–43; Koski 2003, 284.) Sinikka Selin tosin korostaa, että koulukielteiset vanhemmat olivat Helsingin kontekstissa jo 1950-luvulla harvinaisuus (Selin 2017, 180).

Kuten todettua, artikkelissa lähdemateriaalina käytetyissä työläistarinoissa esiintyy samoja teemoja kuin 1950–1960-lukujen koulu-muistoista koostuvissa muisteluaineistoissa. Huomionarvoinen ero lähdemateriaalien välille muodostuu kuitenkin siitä, että realistikirjailijat ovat tuottaneet akateemiselle sivistykselle merkityksiä sekä työläisperheen vanhemman että nuoremman sukupolven näkökulmasta. Realistikirjailijat nostavat mielenkiintoisella tavalla esille varsinkin ne motiivit, jotka vaikuttavat vanhemman työläispolven asen-

teisiin koulutusta kohtaan. Tarinoissa välinearvon ylikorostaminen ja koulutusvastaisuus merkityksellistetään viittaamalla muun muassa köyhyyskokemuksiin, luokkaidentiteettiin, ”herravihaan”, sukupuoli-rooleihin sekä henkilökohtaisiin traumaaihin. Itseisarvona tai unelmi-en mahdollistajana koulutuksen arvoa ei tunnisteta. Realistikirjailijat omalla kärjistetyllä tavallaan korostavat akateemisen sivistyksen olevan lähtökohtaisesti työväenluokkaisen elämänpäiriin ulkopuolinen ilmiö, jonka jokainen työläishahmo merkityksellistää omista ”henkilökohtaisista” lähtökohdistaan käsin.

Akateemisen sivistyksen saavutettavuus

Sekä työväenkirjallisuudessa että muisteluaineistoissa tulevat ilmi sodan jälkeisten vuosikymmenten sosioekonomiset realiteetit: vaikka pienviljelijä- tai työläisperheessä arvostettaisiin akateemista sivistystä ja nuori olisi akateemisesti motivoitunut, ei kouluttautuminen aina ollut mahdollista. Koulutusvastaisten asennemaailmojen lisäksi aikaisemmassa tutkimuksessa on korostettu, että muun muassa kotitilojen työvoiman tarve, pitkät koulumatkat ja kortteerielämä, perheen ongelmallinen sosioekonominen asema (esimerkiksi vanhempien sairauden tai työttömyyden takia) tai liian kalliina pidetyt oppikoulumaksut⁶ saattoivat olla esteenä pienviljelijä- tai työläistaustaisen nuoren opiskelulle oppikoulussa. (mm. Arola 2017, 52–58; 2015, 69–70; Malinen & Tamminen 2017, 336–337; Selin 2017, 163–175; 2015, 209–213; Muhonen 2013, 38–40; Koski 2003, 284.)

Yhteiskuntakriittistä perusolemistaan mukailien työväenkirjallisuudessa kuvataan tukalassa sosioekonomisessa asemassa olevien työläisperheiden arkea ja reflektoidaan työläislasten koulunkäyntiä tätä taustaa vasten. Työläistarinoissa työtaturma tai sairaus saattavat olla ratkaisevia tekijöitä koulutuspolun katkeamiseen. Ari Koskisen

⁶ Leena Kosken mukaan vuonna 1954 lukukausimaksut vaihtelivat 3000–12000 markan väliltä. Tämän lisäksi vanhempien piti kustantaa opiskelijan oppimateriaalit ja ruokailut. Vertailun vuoksi voi todeta, että samaan aikaan metalliteollisuuden palveluksessa työskennelleen miehen kuukauden bruttopalkka oli noin 25.000 markka. (Koski 2003, 284)

teoksessa *Vähäveli* yksi ratkaisevista käännteistä tapahtuu, kun akateemisesti lahjakas mutta oppikoulusuunnitelmat perheen taloudellisen tilanteen takia hylännyt Timo Vartio joutuu isälleen tapahtuneen työpaikkaonnettomuuden takia luopumaan myös haaveistaan koulutustua ammattikoulussa. Sekatyömiehenä itsensä elättävän Timon elämä tiivistetään seuraavasti:

Hän oli lahjakas poika, mutta hänelle ei suotu koulunkäynnin onnea, sillä hänellä ei ollut siihen varaa. Isänsä loukkaannuttua vakavasti Timon piti jättää aikeensa ammattikouluun menemisestä ja ruveta elättämään vanhempiaan, kunnes isä taas kykeni työhön. Ammattioppi jäi saamatta, ja Timo raatoi rakennustyömailla pystyttäen uusia kalliita asuntoja varakkaiden asuttaviksi. (Koskinen 1976, 8.)

Sirkka Laineen teos *Viikonloppuna on vapaata* (1981) kuvaa maaseudulta Helsinkiin töihin muuttaneen Mailan elämää. Mailan insinöörikoulutusta ihannoivat appivanhemmat paheksuvat sitä, että Maila on aikanaan jättänyt keskikoulun kesken. Tarinan aikana lukija saa kuitenkin selville, että Mailalle oppikoulun keskeytys ei ollut oma päätös. Keskeyttämisen syy liittyi yksinhuoltajaäidin reumatismiin, jonka seurauksena Maila oli pakon sanelemana perinyt äitinsä työpaikan kyläkeskuksen huoltoasemalla. (Laine 1981, 143–146.) Kuten edellisen esimerkin Timo Vartion, myös Mailan akateeminen koulutuspolku katkeaa perheen sosioekonomisen tilanteen muutokseen. Tarinossa yhteiskunnan tukirakenteet eivät köyhiä työläisnuoria auta, vaan perheen sosiaalisilla tai taloudellisilla voimavaroilla on ratkaisevat rooli koulutuksen mahdollistajana tai vastavuoroisesti koulutuspolun katkaisijana.

Työläistarinoissa myös perheisiin pesiytynyt alkoholismi tai mielenterveysongelmat saattavat luoda ylitsepääsemättömiä esteitä nuorten akateemisten unelmien tielle. Anneli Toijalan *Lehti putoaa* (1979) kuvaa tamperelaisen Heinästen työläisperheen elämää kolmen sukupolven näkökulmasta 1950-luvun lopulta 1970-luvun alkuun asti. Tarinassa perheen nuorimman sukupolven koulupolkuihin vaikuttaa perheenjäsenen alkoholismi. Tarinassa sivujuonteena toimii Heinäs-

ten suvun serkusten, Anniinan ja Teijon, kouluttautuminen. Anniinan narratiivissa perheen tuki auttaa Anniinaa aina korkeakouluopintoihin asti, kun taas akateemisesti lahjakkaan Teijo-serkun koulutuspolku loppuu jo kansakouluun. Teijon koulutusintoon vaikuttaa ratkaisevasti isän vakava alkoholiongelma:

[Isän] poissaolo ja sairastuminen olivat vaikuttaneet Teijoon, hän ei ollut enää kiinnostunut koulunkäynnistä, ei varma opillisesta tulevaisuudesta ja todistuskin oli huonontunut. Hän oli ruvennut puhumaan koulun lopettamisesta. (Toijala 1979, 118.)

Samana kohtalona on vaarassa kokea turkulainen lukiolaispoika Tomi Karhunen Paula Karastin teoksessa *Rautalehti*. Tomin työväenluokkaiset vanhemmat ovat ylpeitä poikansa lukio-opinnoista, mutta samalla suurperheen huono sosioekonominen asema uhkaa katkaista Tomin koulunkäynnin. Tarinan aikana työkyvyttömän alkoholisti-isän käytös, ahdas ja rauhaton elinympäristö purkukuntoisessa puutalokorttelissa sekä perheen niukka taloudellinen tilanne vaikuttavat Tomiin niin, ettei hän usko mahdollisuuksiinsa jatkaa opiskelua ylioppilaskirjoitusten jälkeen. (Karasti 1972, 91-100.)

Kaiho Niemisen lappeenrantalaisten työläisnuorten elämäntarinoita valottava teos *Valtakunta* (1976) korostaa perheen taloudellisten resurssien ja akateemisen koulutuksen epäsuoraa yhteyttä toisiinsa. Tarinassa Nykästen työläisperheessä suhtaudutaan koulutukseen lähdekohtaisesti myönteisesti, varsinkin osatyökykyinen isä on perheen kuopuksen Veikon lukio-opinnoista ja suvun ensimmäisestä ylioppilastodistuksesta ylpeä. Perhe ei kuitenkaan kykene taloudellisesti tukemaan Veikon korkeakouluopiskelua, minkä johdosta Veikko hakeutuu lakkiaisten jälkeen tehdastyöhön ansaitakseen itselleen opiskelurahoja. Veikon vanhempien pettymykseksi välivuoden aikana tehdastyö ja kansandemokraattinen järjestötyö näyttävät tuovan Veikon elämään enemmän sisältöä kuin akateeminen koulutus, jota Veikko kuvailee ”jonkun loputtoman hakemista siihen saakka, kun väsähtää”. (Nieminen 1976, 35-36, 171-172, 291.) Veikon narratiivissa tulee korostuneesti esiin, miten akateeminen sivistys ei ole itsestään selvä vaihtoehto edes selkeitä akateemisia lahjoja omaavalle työläisnuorelle.

Kokonaisuudessaan työläisnarratiiveissa vanhemman sukupolven koulutusmyönteisyys ja panostukset lastensa koulutukseen eivät aina tarkoita koulutusmahdollisuuksien aktualisoitumista, vaikka työläisnuoren opiskelumotivaatio olisi korkealla. Tarinoissa nostetaan koulutuksen keskeyttämisen syyksi koulutusvastaisen asennemaailman lisäksi perheen taloudelliset sekä sosiaaliset ongelmat. Perheenjäsenen sairastuminen tai työtapaturma saattaa muodostaa ylitsepääsemättömiä taloudellisia esteitä opintojen jatkamiselle. Työläistarinat, kuten muisteluaineistotkin, ovat nykylukijalle oiva muistutus siitä, mitä peruskoulu-uudistusta edeltäneiden oppikoulujen maksullisuus ja yhteiskunnan tukiverkkojen puuttuminen saattoivat köyhistä lähtökohdista ponnistaville perheille tarkoittaa.

Akateeminen sivistys työväenluokkaisen elämämpiirin ulkopuolisena ilmiönä

Toisin kuin oppikoulunuoruuteen keskittyneessä muisteluaineistoon perustuvassa tutkimustraditiossa, arkirealistinen työväenkirjallisuus merkityksellistää myös sen, miten korkeakoulutuksen seurauksena tapahtunut ”luokkanous” lopulta vaikuttaa perhedynamiikkaan. Tällöin kuvauksen kohteena on akateemisen loppuututkimuksen suorittaneen työläistäustaisen henkilöihahmon suhde vanhempiinsa ja vastavuoroisesti vanhemman työläispolven suhde akateemisiin jälkeläisiinsä. Realistiselle tarinankerronnalle tyypilliseen tapaan suhde kärjistetään.

Anneli Toijalan Tampere-kuvauksessa *Lehti putoaa* Heinästen työläisperheen nuorempaan sukupolveen kuuluva Anniina on sukunsa ensimmäinen ylioppilas ja aloittaa tarinan aikana opiskelut Jyväskylän Kasvatusopillisessa korkeakoulussa (vuodesta 1966 Jyväskylän yliopisto). Kampuksella Anniina mieltyy akateemiseen ilmapiiriin ja alkaa vähitellen kyseenalaistaa lapsuudenkotinsa elämäntyyliä:

[Anniinasta] tuntui, ettei hän ollut koskaan puhunut niin paljon ja älykkäästi kuin ensimmäisenä opiskeluvuotenaan. Mitä heillä oli kotona koskaan puhuttu? Läskisooista ja veroista? Eihän kellään ollut ajatuksia, joita olisi pitänyt ilmaista. (Toijala 1979, 61)

Anniina tapaa opiskeluaikanaan tulevan arkkitehti-aviomiehensä ja alkaa tämän vaikutuksesta lopullisesti vieraantua perheensä vaikutuspiiristä. Anniina kokee varsinkin isoäitinsä Teklan jääneen liian tiukasti kiinni vanhaan katoavaan elämäntapaan, jota Tampereen esikauptungin Amurin puutalokorttelit edustavat. Tekla on katkera läheisen lapsenlapsensa ajautumisesta kauas lapsuudenkotinsa elämänpiiristä: ”Tekla oli jo pettynyt Anniinaan, sen opinnot olivat menneet hukkaan semmoisen miehen takia.” (Toijala 1979, 118.)

Ari Koskinen kuvaa helsinkiläistarinarissaan *Vähäveli* sitä prosessia, jonka aikana tarinan päähenkilö Pertti Lehtonen hiljalleen alkaa koulutuksen kautta etäännyä perheensä työväenluokkaisesta maailmankuvasta. Vielä uusien ylioppilaiden illallisella 1950-luvulla nuori Pertti tuntee itsensä ulkopuoliseksi työväenluokkaisen taustansa takia:

Lakkiaisillallisen alkupalana oli jonkun tietoisin sadistin rakentama voileipä, jonka kruununna oli keitettyjen herneiden pyramidi. Herrasperheiden synnykkäät oitis tiesivät miten toimia haarukoin ja veitsin; meikäläinen luontevaan ruokailuun tottunut tunsin itsensä lähes raakalaiseksi. (Koskinen 1976, 175–176)

Juhlien aikana Pertti tekee omat johtopäätökset: ”Jos herrat juhlivat näin ankeasti, niin eipä ole hurraamista” (Koskinen 1976, 176). Tarinan aikana Pertin asennemaailma kuitenkin muuttuu menestyksekkään akateemisen työuran myötä ja kerran pohtiessaan kansandemokraattiseen järjestötoimintaan aktiivisesti osallistuvan isänsä aatemaailmaa Pertti tajuaa, kuinka kauas hän on etäännytynyt lapsuudenkotinsa elämänpiiristä: ”Vanhempani olivat kyllä työläisiä, mutta itse olin porvarillisessa ammatissa, akateemisesti kouluttu, ja liian läheinen suhde työväenliikkeeseen olisi ollut minulle vain rasite ja ehkä estekin menestymiselleni” (Koskinen 1976, 336).

Analysoiduissa työläisteoksissa ei edellä mainittua kahta esimerkkiä lukuun ottamatta löydy kuvauksia akateemisten työläisnuorten antamista merkityksistä työväenluokkaiselle taustalleen. Sitä enemmän realistikirjailijat nostavat esiin niitä jännitteitä, joita jälkipolvien ”luokkanousu” aiheuttaa perhedynamiikkaan vanhemman sukupolven näkökulmasta. Tässä suhteessa työväenkirjallisuus tarjoaa uu-

denlaisen näkökulman sivistysteemaan verrattuna aikaisempiin tutki-
muksiin, joissa suurten ikäluokkien kokemuksia yliopistomaailmasta
on tulkittu muistitietoaaineistoon tukeutuen usein yliopistoradikalis-
mia ja ”kuusikymmentälukulaisuutta” korostaen (mm. Purhonen ym.
2008; Karisto 2005).

Keskittymällä vanhempaan ikäpolveen realistikirjailijat, tradi-
tioilleen uskollisina, problematisoivat usein pelkästään positiivi-
seksi mielletyn ilmiön: jälkikasvun korkeakouluttautumisen. Ari
Koskisen teoksessa *Vähäveli* elämässään vastoinikäymiä kokeneen
sekatyömies Timo Vartion anoppi oli aiemmin pitänyt tärkeänä
sitä, että hänen kahdella pojallaan oli ollut mahdollisuus kouluttau-
tua (Koskinen 1976, 242-243). Ajan kuluessa anopista on kuiten-
kin tullut ”hivenen katkera” koulutettuja poikiaan kohtaan, jotka
suhtautuvat välinpitämättömästi äitiinsä. Hyvin toimentulevat po-
jat esimerkiksi ilmoittavat, etteivät aio auttaa äitiään taloudellisesti
tämän jäädessä osa-aikaeläkkeelle. Anopin mukaan pojat kääntyvät
hänen puoleensa vain silloin ”kun tarvitsevat lapsenvahtia”. (Koski-
nen 1976, 268.)

Lassi Sinkkosen teoksessa *Sumuruisku* helsinkiläinen autokor-
jaamon siivooja Annu kuvailee vastaavanlaisesti suhdettaan tyt-
täreensä. Annu kertoo tarinan aikana akateemisesti lahjakkaasta
tyttärestään, joka Annun suurten taloudellisten uhrausten edesaut-
tamana on kouluttautunut aina maisteriksi asti ja mennyt naimisiin
insinöörin kanssa. Annulle itselleen tyttären menestys ei kuitenkaan
aktualisoitunut hyvinvoinnin lisääntymisenä. Tarinan aikana Annu
kertaa katkerasti kokemuksiaan siitä, miten hänen tyttärensä on vie-
raantunut äidistään:

*Mä halusin, että siitä [tyttärestä] tulis herra ja herra siitä on tul-
lutkin. Se on nyt maisteri. Ja hyvissä naimisissa. Mutta missä mä
olen! Kato tätä kämppää ja mua! Tää kämppä on samanlainen kun
kaksikymmentä vuotta sitten mutta mun naamani on sata vuotta
vanhempi [...] Mä en sano tätä siksi että mä haluaisin Irmeliltä
jotain takaisin mutta mä haluaisin että mulle ei tehtäs niinkuin
tehdään. — Sä et usko kuinka mun rintaani joskus ahdistaa kun
mä ajattelen miten kaikki nykyisin on. Mä kelpaan kyllä pesemään*

tyttäreni lattioita ja sen insinöörin hienoja paitoja mutta siinä se sitten onkin! Mulle ei anneta yhtään sen enempää arvoa kuin jollekin palkalliselle siivoojalle. (Sinkkonen 1968, 91)

Annu lopettaa työpaikan pikkujoulujen jälkeisenä yönä pitämänsä katkeran monologin toteamalla: ”Ensin tehdään pennuista herroja ja sitten niillä on oikeus hävetä omia vanhempiaan” (Sinkkonen 1968, 92).

Lievemmissä tapauksessa akateeminen sivistys on vieraannuttanut nuoremman sukupolven vain työläisvanhempiansa aatemaailmasta, joka 1970-luvun työläisnarratiivien kontekstissa tarkoittaa pääsääntöisesti kasvamista ulos perinteisen työväenliikkeen vaikutuspiiristä. Keijo Siekkisen teoksessa *Raskaat miehet* (1976) kuvataan keskisuomalaisen metallivalimon työyhteisöä. Metallivalaja Veikko Hakkarainen on raivoissaan radikaaleja uusvasemmistolaisia ajatuksia yliopistossa omaksuneelle tyttärelleen, joka opiskeluiden aikana on alkanut nimitellä aktiivisesti sosiaalidemokraattisessa puolueessa toiminutta isäänsä pikkuporvariksi. ”Minusta ei tule isoa eikä pientä porvaria. Laitat mukulas kouluun, kasvatat ja elätät naimakuntosta aikuista naista ja ne tulee ja alkavat haukkua”, toteaa tarinan aikana kovan linjan ay-aktiiviksi kuvattu Veikko. (Siekkinen 1976, 17–18.)

Keijo Siekkisen toisessa romaanissa *Betonirautoittaja Eino Helminen* teoksen nimikkohenkilö, aktiivinen kansandemokraatti Eino Helminen, muistelee sitä järkytystä, kun hän sai tietää esikoispoikansa vieneen ylioppilasruusun ”vapauttajien” muistomerkillle. Helminen sukulaiset taistelivat sisällissodassa punaisten puolella, joten valkoisten muistaminen rinnastuu Einon mielessä pyhäinhäväistykseen. Tarinan aikana jälkeläistensä koulutukseen myönteisesti suhtautunut Eino ei hyväksy sitä, että hänen lapsistaan oli akateemisen sivistyksen seurauksena tullut ”merkillisiä vapaamielisiä, jotka viskovat ruusuja kenen haudalle tahansa.” (Siekkinen 1974, 88–89.)

Myös Pentti Holapan *Pitkän tien kulkijassa* tamperelainen tehdastyöläinen ja sosialidemokraattiaktiivi Artturi Salmela on kokenut tärkeäksi lastensa koulutuksen. Vaikka Artturi on ylpä akateemisista

jälkeläisistään, hän samalla tuntee etääntyneensä lastensa elämänpiiristä: ”Omat pojat olivat ajautuneet kauas. Kaksi vanhinta veljeä eivät piitanneet politiikasta ollenkaan. Artturi sanoi, että he olivat kaikki herroja” (Holappa 1976, 271). Tarinan aikana laajan yleissivistyksen omaava Artturi tuntee itsensä myös älyllisesti epävarmaksi poikiensa seurassa:

Kaikki totuudet ovat kirjoissa eikä niihin voi mitään lisätä. Minä olen huomannut sen, kun olen puhunut omien poikieni kanssa [sanoo Artturi]. Artturi oli siis katkera tai surullinen. Vanha mies oli arka arvostaan ja omien poikien itsetietoiset lausahdukset satuttivat. Pojat olivat kirjanoppineita. (Holappa 1976, 110)

Kaiken kaikkiaan 1970-luvun työläistarinoissa vanhemman työläispolven suhde akateemisiin lapsiinsa konkretisoituu häpeän, vieraantumisen tai pettymyksen kokemuksina. Tarinoissa tulee ilmi vanhemman sukupolven odotukset siitä, että lastensa kouluttautuminen olisi realisoitunut myös vanhemmille taloudellisena ja sosiaalisena hyvinvointina: olivathan ikääntyneet työläishahmot uhranneet paljon omista taloudellisista resursseistaan lapsiensa koulutuksen eteen. Kun näin ei ole aina käynyt, on päällimmäinen kokemus pettymys akateemisiä lapsiaan kohtaan.

Työläishahmojen asenne koulutettuja lapsiaan kohtaan perustui tiukasti heidän työväenluokkaiseen elämäkatsomukseensa, jolloin lasten vieraantuminen kodin elämänpiiristä saattaa näyttäytyä lähes petturuuteen rinnastettavalta toiminnalta. Vieraantumisen kokemus liittyy usein 1970-luvulle tyypilliseen tapaan perinteiseen vasemmistolaisuuteen. Uusvasemmistolaiset ajatusmallit tai keskiluokkaiset arvot ovat etäännyttäneet akateemiset lapset vanhemmistaan niin, että perheen yhteistä puheavaruutta ei tarinoiden aikana enää yksinkertaisesti ole. Työläistarinoiden vanhemman sukupolven edustajat ovat joko vihaisia jälkeläistensä itsenäisiä ajatusmaailmoja kohtaan tai he kokevat alemmuudentunnetta verratessaan itseään lapsiinsa: nuoremasta sukupolvesta on kuoriutunut koulutuksen kautta ”herroja”, joiden koetaan nousseen vanhempiansa yläpuolelle.

Pohdinta

Perinteinen työväenkirjallisuus kirjallisuusgenrenä on ensisijaisesti foorumi yhteiskuntakritiikille. Näin ollen ei ole mielekäästä ajatella työlästarinoita objektiivisina ajankuvina, vaan ennen kaikkea ne tulee nähdä vallitsevan yhteiskunnan tietyt epäkohdat esiin nostavina ja epäkohtien vaikutuksia yksilöihin pohtivina aikalaiskommentaarina. Toisin sanoen, artikkelissa esiin nostetut sosioekonomiset rajoitteet, työväenluokkaisesta elämämpiiristä kumpuavat asennemaailmat sekä perheen sisäiset konfliktit eivät missään nimessä muodosta kokonaista kuvaa todellisesta ilmiöstä, vaan ne ovat tulkinnan kautta muodostettu fragmentti suuresta kokonaisuudesta. Systemaattisen sisällönanalyysin kautta tämän fragmentin sisältä nousee esiin useita akateemiselle koulutukselle annettuja merkityssisältöjä. Merkitykset voi tiivistää seuraaviin neljään väitteeseen:

1. Suurin osa vanhemmasta työläispolvesta arvostaa akateemista koulutusta, mutta koulutus merkityksellistetään ennen kaikkea välinearvon kautta.
2. Työväenluokkaisen elämämpiirin sisältä nousee esiin myös koulutusvastaisia asenteita, joiden takaa löytyy henkilökohtaisia traumoja, ajatus perinteisestä työeetoksesta tai vahva luokkaidentiteetti, joka kärjistää työväen ja kouluttautuneen keskiluokan vastakkainasettelua.
3. Työläisnuorten koulutuspolku rinnakkaiskoulujärjestelmässä on vahvasti sidottu vanhempien sosioekonomiseen asemaan, henkiseen tilaan sekä asennemaailmaan.
4. Akateemisesti koulutetun nuoremman sukupolven vieraantuminen lapsuusajan elämämpiiristä saattaa tuottaa vanhemmalle työläispolvelle kokemuksen hylätyksi tulemisesta, jolloin esiin nousevat katkeruuden, pettymyksen ja vihan tunteet.

Pääpiirteittäin työläistarinat vahvistavat aikaisempien sosiaalishistoriallisten tutkimusten tuloksia. Näyttääkin siltä, että realistikirjailijat ovat varsin hyvin kyenneet aistimaan ne keskeiset haasteet, joiden voidaan katsoa vaikuttaneen akateemisesti orientoituneiden työläis-

nuorten ja heidän vanhempiensa vuorovaikutussuhteisiin sodan jälkeisten vuosikymmenten aikana. Näyttäisi myös siltä, että kärjekkäästi yhteiskunnan epäkohtia esiin tuovat työläistarinat eivät suuremmin eroa siitä narratiivisesta kuvastosta, jota muistitietoaaineisto tuottaa. Myös muistitiedon kautta tutkimuskeskiöön nousevat kaikkein voimakkaimpia tunteita herättävät kokemukset ja käsitykset varhaisen modernin koulutusyhteiskunnan todellisuudesta. Neutraalia laadullista tutkimusta on aiheesta haastava tehdä.

Sosiaalihistoriallisen arvon lisäksi 1970-luvun työväenkirjallisuuden pohjalta tehdyt tulkinnat tarjoavat mielenkiintoisen vertailukohtan viime vuosina julkaistulle luokkatutkimukselle, jonka lähtökohta on ollut analysoida työläistaustaisten opiskelijoiden kokemuksia ja käsityksiä yliopisto-opiskelusta 2000-luvun Suomessa. Varsinkin Joensuun yliopiston (nykyisen Itä-Suomen yliopiston) työläistaustaisten opiskelijanaisten kokemuksia useassa artikkelissa analysoinut Mari Käyhkö (2011; 2013; 2014; 2017) on korostanut hiljaisen tai piilotetun luokkarakenteen olemassaoloa myös 2000-luvun Suomessa. Muita vastaavaan tematiikkaan perehtyneitä tutkijoita ovat muun muassa koulutuselämäkertoja ja haastatteluja lähdemateriaalina käyttänyt Sini Kuusela (2016), Euroopan-laajuista kyselyaineistoa sekä haastattelumateriaalia käyttäneet Susanna Mikkonen & Vesa Korhonen (2018), Anna Kontula pamfletissaan *Luokkalaki* (2016) sekä Katriina Järvinen ja Laura Kolbe omakohtaisiin kokemuksiin perustuvassa teoksessa *Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa* (2007).

On varsin hämmästyttävää, kuinka samankaltaisia ovat tuoreista haastattelu- ja muisteluaineistoista esiin nousevat peruskokemukset työläisperheen ja akateemisen sivistyksen suhteesta verrattuna 1970-luvun tarinoihin. Muun muassa tietynlainen ylpeys jälkikasvun koulutuksesta, vanhempien tavoite tarjota koulutuksen avulla lapsilleen ”helpompi elämä”, opiskelun välinearvon korostaminen, yleissivistävän koulutuksen kyseenalaistaminen, vieraantumisen kokemus lapsuudenkodin elämänpäästä, perheen yhteisen puheavaruuden puuttuminen, ajatus ”luokkapetturuudesta” ja perheen sosiaalisten ongelmien vaikutus koulunkäyntiin löytyvät niin 2000-luvun työläis-

taustaisten opiskelijoiden⁷ kuin 1970-luvun (fiktiivisten) työläisperheidenkin narratiiveista. Tästä voidaan tehdä varovainen johtopäätös, että peruskokemukset työläisperheen ja akateemisen sivistyksen välisistä haasteista ovat pysyneet varsin samankaltaisina viimeisten vuosikymmenten aikana. Koulutusjärjestelmä on vuosikymmenten aikana muuttanut muotoaan huomattavasti tasa-arvoisempaan suuntaan, mutta yhteiskuntaluokkaan sidotut yksilötason peruskokemukset järjestelmään liittyvistä ongelmista näyttävät pysyneen varsin stabiileina. Toki esimerkiksi taloudellisten resurssien rooli koulutuspolun katkaisijana on nykypäivään mentäessä pienentynyt, mutta yhä edelleen olemassa.

Toisaalta narratiivit myös eroavat toisistaan. Silmiinpistävin ero näkyy poliittisessa identiteetissä. Kun 1970-luvun työläistarinoissa vasemmistolaisuus on olennainen, monessa suhteessa ylikorostunut osa työväenluokkaista elämäkatsomusta ja kun akateeminen sivistys rinnastetaan tätä lähtökohtaa vasten negatiivissävytteisesti ”porvariluokan” tai ”yliopistoradikalismien” kanssa, näyttäisi 2000-luvun muisteluaineistosta puuttuvan puoluepoliittinen ulottuvuus lähes kokonaan. Tulkinta vahvistaa yleistä käsitystä siitä, että työväenluokkaisuus on viimeisten vuosikymmenien aikana menettänyt ratkaisevasti puoluepoliittista luonnettaan. Kollektiivinen luokkakokemus on muuttunut hiljaiseksi tai piilotetuksi luokkakokemukseksi (mm. Anttila ym. 2016), jota ei tietoisesti korosteta. Loppujen lopuksi 1970-luvun tietoinen poliittinen luokkakokemus ja 2000-luvun tiedostamaton yksilöllinen luokkakokemus saattavat kuitenkin osaltaan viedä kohti samaa lopputulosta: työväentaustaisen akateemisen nuoren sekä hänen vanhempiansa välisen puheavaruuden katoamista.

Vaikka arkirealistista kaunokirjallisuutta ei voi pitää totuusarvoltaan vahvana lähdemateriaalina, voi sen kautta saada mielenkiintoisia näkökulmia yhteiskuntatieteelliseen keskusteluun. Koulutuksen ja työväenluokan suhdetta suomalaisessa hyvinvointivaltiossa on tarkas-

⁷ 2010-luvun luokkatutkimuksen tulokset on kerätty seuraavista lähteistä: Käyhkö 2017, 13-20; 2014, 8-18; 2013, 22-29; 2011, 419-425; Kuusela 2016, 163-191; Mikkonen & Korhonen 2018, 25-28; Järvinen & Kolbe 2007, 13-28, 43-63.

teltu pääsääntöisesti työväentaustaisten opiskelijoiden näkökulmasta käsin. Tämän artikkelin pohjalta voin ehdottaa, että tätä suhdetta olisi syytä tarkastella myös työläisperheen muiden jäsenten kautta. 1970-luvun työväenkirjallisuus kuvaa hengästyttävän monipuolisesti niitä tunnekuohuja, joita työväentaustaisen nuoren ”nouseminen akateemiseen luokkaan” saattaa työläisperheen sisällä aiheuttaa, ja niitä pettymyksiä, joita koulujen keskeyttäminen tuottaa. Näiden näkökulmien kokonaisvaltaista tutkimista olisi mielestäni syytä jatkaa myös perinteisempiä tutkimusaineistoja hyväksikäyttäen.

Lähteet

- Holappa, Pentti 1976. Pitkän tien kulkija. Helsinki: WSOY.
 Karasti, Paula 1972. Rautalehti. Helsinki: Weilin + Göös.
 Koskinen, Ari 1976. Vähäveli. Helsinki: Kansankulttuuri.
 Laine, Sirkka 1981. Viikonloppuna on vapaata. Helsinki: Otava.
 Nieminen, Kaiho 1976. Valtakunta. Helsinki: Weilin + Göös.
 Paronen, Samuli 1971. Huone puutalossa. Helsinki: Otava.
 Siekkinen, Keijo 1974. Betoniraudoittaja Eino Helminen. Helsinki: Gummerus.
 Siekkinen, Keijo 1976. Raskaat miehet. Helsinki: Gummerus.
 Sinkkonen, Lassi 1968. Sumuruisku. Helsinki: WSOY.
 Toijala, Anneli 1979. Lehti putoaa. Helsinki: Tammi.

Kirjallisuus

- Ahola, Sakari 1995. Eliitin yliopistosta massojen korkeakoulutukseen. Korkeakoulutuksen muuttuva asema yhteiskunnallisen valikoinnin järjestelmänä. Turun yliopiston Koulutussosiologian tutkimuskeskuksen raportti 30. Turku.
 Alasuutari Pertti 2011. Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
 Anttila, Anu-Hanna, Kauranen, Ralf & Launis, Kati (toim.) 2016. Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa. Tampere: Vastapaino
 Arola, Pauli 2015. Puutteen sukupolvet. Minun koulumuistoni-keruun köyhyyskertomukset. Teoksessa Säntti, Janne (toim.), Koulumuistot. Kokemuksia koulusta, tutkimusta muistelusta. Koulu ja menneisyys LIII. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2015. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura, 66-89.

- Arola, Pauli 2017. Oppikouluun vai ei? Muistoja oppikouluun siirtymisestä 1920–1970-lukujen Suomessa. Teoksessa Sääntti, Janne (toim.), *Koulu ja menneisyys LV. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2017*. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura, 37–71.
- Bourdieu, Pierre 1986. *The Forms of Capital*. Teoksessa Richardson, John G. (toim.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. New York: Greenwood Press, 241–258.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude 1977. *Reproduction in Education, Society and Culture*. London: Sage Publications.
- Coser, Lewis A. (toim.) 1972. *Sociology Through Literature*. New York: State University of New York.
- Erola, Jani 2010. Luokkarakenne ja luokkiin samaistuminen Suomessa. Teoksessa Erola, Jani (toim.), *Luokaton Suomi. Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 27–44.
- Haatanen, Pekka 2017 [1968]. *Suomen maalaisköyhälistö tutkimusten ja kaunokirjallisuuden valossa*. Helsinki: Into.
- Hosiaisluoma, Yrjö 2016. *Kirjallisuusoppi. Aapisesta äänirunoon*. Helsinki: Avain.
- Hyvärinen, Matti 2015. Hajoavalla rannalla. Ian McEwanin Rannalla-romaani ja monitieteinen tutkimus. Teoksessa Hyvärinen, Matti; Oinonen, Eriikka & Saari, Tiina (toim.), *Hajoava perhe. Romaani monitieteisen tutkimuksen välineenä*. Tampere: Vastapaino, 9–30.
- Järvinen, Katriina & Kolbe, Laura 2007. Luokkaretkellä hyvinvointiyhteiskunnassa. Nykysukupolven kokemuksia tasa-arvosta. Helsinki: Kirjapaja.
- Karisto, Antti (toim.) 2005. *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino.
- Kettunen, Pauli 2015. *Historia petollisena liittolaisen. Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Kivinen Osmo; Hedman, Juha & Kaipainen, Päivi 2012. *Koulutusmahdollisuuksien yhdenvertaisuus Suomessa. Eriarvoisuuden uudet ja vanhat muodot*. *Yhteiskuntapolitiikka* 77 (5), 559–566.
- Kivinen, Osmo & Rinne, Risto 1995. *Koulutuksen periytyvyys. Nuorten koulutus ja tasa-arvo Suomessa*. *Koulutus* 1995:4. Helsinki: Tilastokeskus.
- Kontula, Anna 2016. *Luokkalaki. Miten Suomen lait ja viranomaiset syrjivät työväenluokkaa*. Helsinki: Into Kustannus.
- Koski, Leena 2003. *Oppikoulunuoruus 1940–1950-luvuilla*. Teoksessa Aapola, Sinikka & Kaarninen, Mervi (toim.), *Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuorison historia*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 283–313.

- Kuusela, Sini 2016. Työläisperheistä yliopistoon. Teoksessa Silvennoinen, Heikki; Kalalahti, Mira & Varjo, Janne (toim.), Koulutuksen tasa-arvon muuttuvat merkitykset. Kasvatussosiologian vuosikirja 1. Helsinki: Suomen kasvatustieteellinen seura, 155-913.
- Käyhkö, Mari 2011. Vieras omassa perheessä. Koulussa hyvin menestyneiden tyttöjen koulunkäynti työläisperheessä. Kasvatus 42 (5), 415-426.
- Käyhkö, Mari 2013. Hivuttautuen kohti vierasta maailmaa. Työläistyttöjen tie yliopistoon. Naistutkimus 26 (1), 19-31.
- Käyhkö, Mari 2014. Kelpaanko? Riitänkö? Kuulunko? Työläistaustaiset naiset, yliopisto-opiskelu ja luokan kokemukset. Sosiologia 51 (1), 4-20.
- Käyhkö, Mari 2017. Keinumista kahden maailman välissä. Työläistaustaiset naiset, yliopisto-opiskelu ja muuttuva suhde kotimaailmaan. Sosiologia 54 (1), 6-22.
- Laitinen, Kai 1991. Suomen kirjallisuuden historia. Helsinki: Otava.
- Lewis, David; Rodgers, Dennis & Woolcock, Michael (toim.) 2014. Popular Representations of Development. Insight from Novels, Films, Television and Social Media. London & New York: Routledge.
- Malinen, Antti & Tamminen, Tuomo 2017. Jälleenrakentajien lapset. Sotien jälkeinen Suomi lapsen silmin. Helsinki: Gaudeamus.
- Mikkonen, Susanna & Korhonen, Vesa 2018. Työläistaustaiset yliopisto-opiskelijat ja koulutusmahdollisuuksien tasa-arvo. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2018:4. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Muhonen, Reetta 2013. "Työläisten lapsista ei herroja kouluteta". Kokemuksia opinteillä etenemisestä itsenäisyyden alun Suomessa. Sosiologia 50 (1), 29-45.
- Nevala, Arto 2008. Koulutuskumouksen kolme vaihetta. Teoksessa Häggman, Kai & Mäkinen, Anssi (toim.), Suomalaisen arjen historia 4. Hyvinvoinnin Suomi. Helsinki: Weiling + Göös, 89-109.
- Nevala, Arto 2016. Työväestön jälkeläiset yliopistoissa toisesta maailmansodasta. Teoksessa Saaritsa, Sakari & Selin, Sinikka (toim.), Työväki ja sivistys. Väki Voimakas -vuosikirja 29. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 405-434.
- Nevala, Arto & Rinne, Risto 2012. Korkeakoulun muodonmuutos. Teoksessa Kettunen, Pauli & Simola, Hannu (toim.), Tiedon ja osaamisen Suomi. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 203-228.
- Nori, Hanna. 2011. Keille yliopiston portit avautuvat? Tutkimus suomalaisiin yliopistoihin ja eri tieteenaloille valikoitumisesta 2000-luvun alussa. Turku: Turun yliopisto.
- Ojajärvi, Jussi 2016. Luokkakamppailusta ja sen piiloutumisesta kaunokirjallisuuden valossa. Teoksessa Anttila, Anu-Hanna; Kauranen, Ralf; Launis,

- Kati & Ojajärvi, Jussi (toim.), Luokan ääni ja hiljaisuus. Yhteiskunnallinen luokkajärjestys 2000-luvun alun Suomessa. Tampere: Vastapaino, 88–133.
- Palmgren, Raoul 1965. Työläiskirjallisuus (Proletaarikirjallisuus). Kirjallisuus- ja aatehistoriallinen käsiteselvittely. Helsinki: WSOY.
- Peltonen, Milla 2010. Mainettaan monipuolisempi. 1970-luvun kotimaisen kirjallisuuden linjoja. Teoksessa Hypen, Kaisa (toim.), 1970-luku suomalaisessa kirjallisuudessa. poliittisen vuosikymmenen ilmiöitä. Helsinki: Avain, 12–34.
- Pihlainen, Kalle 2001. Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittäminen historian tutkimuksessa. Teoksessa Immonen, Kari & Leskelä-Kärki, Maarit (toim.), Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen. Hämeenlinna: Karisto, 303–317.
- Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) 2008. Kenen sukupolven kuulut? Suurten ikäluokkien tarina. Helsinki: Gaudeamus.
- Rinne, Risto 2014. Kulttuurinen pääoma ja koulutuksen periytyvyys. Teoksessa Pulkkinen, Suvi & Roihuvuo, Johanna (toim.), Erkanevat koulutuspolut. Koulutuksen tasa-arvon tila 2010-luvulla. Helsinki: Suomen yliopilaskuntien liitto ry, 22–49.
- Saari, Juho & Huhta, Jaana 2016. Yksinäisyys kirjallisuudessa. Teoksessa Saari, Juho (toim.), Yksinäisten Suomi. Helsinki: Gaudeamus, 185–206.
- Selin, Sinikka 2015. "Jos voin ja on varoja niin luen ylioppilaaksi". Työväenluokkaisten oppikoululaisten tulevaisuudensuunnitelmia 1950-luvun Helsingissä. Teoksessa Hytönen, Kirsi-Marja & Laine-Frigren, Tuomas (toim.), Työläisperhe arjessa ja kriiseissä. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, 197–230.
- Selin, Sinikka 2017. Mikä sinusta tulee isona? Koulutus- ja ammattisuunnitelmat 1950–60-luvun Helsingissä. Helsinki: Nuorisotutkimusseura.
- Sevänen, Erkki 2011. Kohti kirjallisten tekstien sosiologiaa. Teoksessa Ruohonen, Voitto, Sevänen, Erkki & Turunen, Risto (toim.), Paluu maailmaan. Kirjallisten tekstien sosiologiaa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 11–46.
- Sevänen, Erkki 2014. Sosiaalinen romaani, yhteiskuntaromaani ja niiden lajisukulaiset kirjallisuushistorian ja nykykirjallisuuden kerrostumana. Teoksessa Isomaa, Saija (toim.), Kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen vuosikirja Joutsen/Svanen 2014. Helsinki: Kirjallisuuspankki-hanke, 48–73.
- Välimaa, Jussi 2018. Opinteillä oppineita. Suomalainen korkeakoulutus keskiäjalta 2000-luvulle. Kuopio: University Press of Eastern Finland.

